

евросадоба, євроремонт, єврокамера, євроізолятор, єврованна). Такі складні слова вживаються майстрами пера зі стилістичною метою та для досягнення виражально-зображального ефекту – експресивності, емоційності, оцінності, іронічності, абсурдності, засудження, дотепності, глузування, характеристики явища чи процесу (дії) й у результаті створення загального образу (негативного, рідше позитивного). Усе це підпорядковано прагматичним засадам преси – вплинути, заінтригувати читача, зосередити його увагу.

З огляду на актуалізацію чужомовних лексем та основ перспективним видається дослідження структури і стилістичних функцій складних дериватів із запозиченими елементами у мовленні друкованих ЗМІ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови [Текст] / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.
2. Гриценко О. Доба євроремонту [електронний ресурс] / О. Гриценко. – Режим доступу: http://www.culturalstudies.in.ua/st_1.php. – Заголовок з екрана.
3. Клименко Н. Новотворення чи мавпування [Текст] / Н. Клименко // Урок української. – 2004. – № 10. – С. 23-25.
4. Мова і час. Розвиток функціональних стилів сучасної української літературної мови [Текст] / [С. Я. Єрмоленко, Г. Л. Колесник, К. В. Ленець, А. Ф. Маратова, М. М. Пилинський, Л. О. Пустовіт, В. М. Русанівський; за ред. В. М. Русанівського]. – К.: Наук. думка, 1977. – 238 с.
5. Новий словник іншомовних слів [Текст] / [Л. І. Шевченко, О. І. Ніка, О. І. Хом'як, А. А. Дем'янюк; за ред. Л. І. Шевченко]. – К.: АРІЙ, 2008. – 672 с.
6. Прихода Я. В. Концепт Європа в українській публіцистиці: конітивно-лінгвістичні аспекти [Текст]: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.08 / Я. В. Прихода; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Ль., 2005. – 16 с.
7. Солганик Г. Я. Лексика газети [Текст] / Г. Я. Солганик. – М.: Высшая школа, 1981. – 112 с.
8. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття: (На матеріалі мови засобів масової інформації) [Текст] / Олександр Анатолійович Стишов. – [2-ге вид., переобл.]. – К.: Пугач, 2005. – 388 с.
9. Тараненко О. О. Ключові слова [Текст] / О. О. Тараненко // Українська мова. Енциклопедія / [редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови) та ін.]. – К.: «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2000. – С. 237-238.

В статье проанализированы и выделены семантические группы сложные слова с *евро-*: общественно-политическая, экономическая, спортивная, бытовая лексика. Прослежено стилистическую нагрузку слов с евро- в языке современных газет и журналов (книжность, эмоциональность, оценочность, характеристика, ироничность, остроумие), а также акцентировано внимание на обоснованном применении этих лексем в современном медийном дискурсе.

Ключевые слова: сложное слово, аббревиатура, язык газеты, эмоциональность, оценочность, экспрессивность.

The article analyzes the complex words of prepositional component euro-. Grouped into semantic groups of Euro-abbreviations: socio-political, economic, sport, home words, the notion of cultural life. Traced stylistic load words from the euro- in the modern newspapers and magazines (emotion, evaluation, characterization, ironic, wit) and drawn attention to the reasonable use of these tokens in the current media discourse.

Keywords: complex word, acronym, language newspaper, emotionality, evaluation, expressiveness.

УДК 811.161.2:81'367.635

С. О. Педченко

АКЦЕНТНО-РЕЛЯТИВНА ПРИРОДА ОБМЕЖУВАЛЬНО-ВИДІЛЬНИХ ЧАСТОК

У пропонованій статті розкрито модальні потенції обмежувально-видільних часток; особливу увагу приділено виявленню репрезентованих досліджуваними партикулами диференційних субкатегорійних модальних значень та окресленню умов їхньої реалізації.

Ключові слова: модальні частки, обмежувально-видільні частки, партикула, модальність, субкатегорійне модальне значення.

Системно-структурну сферу невластиво-модальних часток як репрезентантів модифікаційно-супровідного рівня формують видільні партикули, що прагматично орієнтовані на забезпечення реченню-висловленню узгодженої із ситуацією й суб'єктивними інтенціями мовця інформаційної самодостатності та повноцінності. До них належать лексеми, представлені чотирма семантичними групами: 1) обмежувально-видільні: **тільки, лише, лиш (лишень), навіть, хоч, хоча б**; 2) означально-видільні: **саме, якраз, прямо, просто, власне, рівно** та ін.; 3) кількісно-видільні: **ледве не, трохи не, мало не, чи не, майже** та ін.; 4) підсилювально-видільні: **аж, же (ж), уже (вже), собі, мені, воно, адже, ну, також, теж, ще й** та ін. Зауважимо, що більшість цих часток транспоновані з інших частин мови (займенників, сполучників, прислівників). Саме це, на нашу думку, пояснює здатність досліджуваних партикул маніфестувати імпліцитні, проте облігаторні для

семантичної структури речення значення. Виникнення й розвиток теорії пресупозицій уможливили з'ясування ролі видільних часток у формуванні об'єктивно-модального змісту висловлення. Слушним у цьому зв'язку видається твердження Т.М. Ніколаєвої, що за —**іньовим**” висловленням, репрезентованим партикулою, —**прювано**” три маніфестаційні або кореляційні зони: контекст, конситуація, пресупозиція [7, 60]. Так, у синтаксичних конструкціях (1) **Тільки** вона не з'явилась, (2) **Навіть** вона не з'явилась, (3) **Саме** вона не з'явилась первинна акцентувальна функція виділених часток нівельована тінновими фразами-реалізаторами імпліцитного реального об'єктивно-модального значення – (1) *Усі інші з'явилися*, (2) *А тим паче – усі інші*, (3) *А не хтось інший*.

Ця закономірність вимагає, на наш погляд, переосмислення змістового наповнення терміна —**акцентувальні частки**” стосовно аналізованої групи партикул. Наприклад, Н.Ю. Шведова називає акцентуванням підкреслене виділення синтаксем —**в** яких-небудь додаткових відтінків” у конструкціях розмовного мовлення, що не несуть особливого емоційного навантаження [15, 223]. Т.М. Ніколаєва, розглядаючи це поняття з-поміж таких, як —**дсилювальні частки**”, —**експресивні частки**”, —**модальні частки**”, та пов'язуючи передусім із функцією акцентного виділення (інтонаційного наголошення), вважає його найбільш нейтральним і позбавленим будь-яких зобов'язань [8, 79]. Інше трактування знаходимо в працях мовознавців-германістів, де описане явище постає як функційно-прагматична категорія: мовець за допомогою відповідних засобів (часток) підкреслює певні елементи мовлення, які, на його думку, мають найбільшу комунікативну значущість [9; 12]. Уважаємо, що акцентувальна роль видільної партикули полягає в тому, що, маркуючи будь-який компонент висловлення, службова лексема надає йому певного відтінку, який впливає насамперед на модальний зміст предиката – визначає характер поширення предикативної ознаки. Наприклад, частка **навіть** збільшує сферу її дії, тоді як партикули **тільки**, **лише**, навпаки, звужують, обмежують зміст валентного ядра одним проявом, пор.: *Навіть* вдруге, переодягнена в чорне концертне вбрання з шляйфом, вона зберегла загальну стриманість камерного стилю (В. Домонтович) – *Вона завжди зберігала загальну стриманість камерного стилю; Держава має допомагати тільки бідним* (День, 8 липня 2009) – *Усім іншим держава не повинна допомагати*.

Крім об'єктивно-модальних, розглядані частки можуть репрезентувати додаткові суб'єктивно-модальні відтінки, що перебувають у прямій залежності від семантичного розряду видільної лексеми, її позиції в реченні-висловленні, контекстуально-ситуативних, прагматичних чинників тощо. Зупинимося детальніше на першому з вирізнених угруповань.

Розряд **обмежувально-видільних** партикул ранжуємо на два підвиди: 1) лімітативні: **тільки**, **лише** (**лиш**), **хіба** що тощо та 2) граничні: **навіть**, **хоч**, **хоча** б.

Найекспресивнішою та найпродуктивнішою є частка **тільки**, яка надає висловленню певного емоційного відтінку, маркуючи ілюктивно важливі його компоненти. Її інваріантна обмежувально-видільна сема за відповідних умов почасти трансформується в диференційні узагальнено-видільні (з ефектом підсилення) та спонукально-видільні значення, які дехто з мовознавців тлумачить як частково-модальні [4]. Перші значення можливі лише у сполученні **тільки** з відносними займенниками та прислівниками за наявності заперечної частки **не** (**хто тільки не**, **чого тільки не**, **що тільки не** тощо): *А я дурна, чого тільки не передумала, до цього не догадалась* (М. Стельмах); *Що тут тільки не виготовляють: килими, ліжники, вироби з кераміки та дерева, бісеру та металу* (Газета по-українськи, 18 липня 2003). У цьому зв'язку слушним видається трактування логіками семантики описуваної партикули як стверджувально-заперечної [5, 103]. У волітивних конструкціях виокремлена частка експлікує волюнтативні суб'єктивно-модальні значення перестороги, погрози: *Серед гурту пройшло шамотіння, а стражник раптом потягнув поводі до себе й закричав: – Ану, стрельни! Ану, стрельни тільки!* (В. Винниченко), категоричного, наполегливого прохання: *Хочеш – хмари для тебе розвію? Хочеш – землю в дощах утоплю? Тільки дай мені крихту надії, Тільки тихо шепни – люблю...* (В. Симоненко); оптативні семи власне бажання: *Тільки б доїхати додому, а там уже хай буде, що буде!* (Н. Зборовська), заклику-побажання: *Візьму собі землі окраєць, піду блукати по світах, – хай тільки вітер завиває в моїх розхристаних слідах...* (І. Малкович). Семантичні зрушення відбуваються завдяки припредикатній позиції партикули **тільки** та сполученні її з волітивними маркерами **хай**, **нехай**, **б** (**би**), **дай**, **давай**. Про поліфункційність аналізованої частки свідчить те, що вона може семантично виразнювати й інші синтаксеми, зокрема такі:

1) субстанціальні:

а) суб'єкту, напр.: *Я вчилась у педагогічному інституті, від якого після фашистської навали залишились тільки обгорілі стіни та куски дахового заліза, що калатало об цеглу на вітрі...* (О. Донченко), *І тільки храми, древні храми стоять по груді в кропиві* (Л. Костенко);

б) об'єкту, напр.: *Якийсь час Свидригайло зберігав владу на українських землях Великого Князівства Литовського з титулом Великого князя, але після 1438 року володів тільки Волинню й Східним Поділлям* (Енциклопедія українознавства), *У нас є всі підстави стверджувати цю думку навіть тоді, коли б він написав тільки один твір – —Мна Мазайло*" (Літературна Україна, 5 вересня 1992);

в) адресату, напр.: *Але одна річ лишилась такою ж самою – обручка на лівій руці так само казала деяке слово тільки йому* (Нар. тв.);

г) інструментальну, напр.: *На роботу за 12 кілометрів від хати їздив тільки машиною* (Газета по-українськи, 26 листопада 2006), *Півперек долини, від лісу до лісу підіймалася здоровенна гребля, що тепер, обривняна і здавна розорювана тільки плугом, виглядала як довгий рівний горб ...* (І. Франко);

г) локативну, напр.: *Тільки в одні очі я не міг дивитися. У тих очах була єдино можлива відповідь* (Ю. Покальчук);

2) вторинні предикатні синтаксеми:

а) атрибутивні, напр.: *Яких тільки прокльонів не вигадано у Вавілоні на один лише цей випадок, зв'язаний із кіньми!* (В. Земляк);

б) адвербіальні, напр.: ... *начеб вони творились тільки для скорботи, сліз і темного пилу землі* (М. Стельмах) – цілову; *Так буває тільки тоді, коли когось ведуть на розстріл* (Я. Голуб), *...не вірилося, що так недавно, ще тільки вчора, він жив у барвистому світі Звениславиних навчань, а тепер була сіра зола на згаслому багатті, сірість у віконцях, сірість у всьому* (П. Загребельний) – темпоральну тощо. В останньому випадку спостерігаємо прагматичну модифікацію обмежувальності – реалізацію суб'єктивної темпоральної характеристики: суб'єкт мовлення оцінює термін здійснення якої-небудь події як короткий, такий, що настав раніше від очікуваного часу, або, навпаки, як довгий, такий, що настав пізніше від очікуваного. Пор.: *Я розмовляв з нею тільки вчора* (адресат повинен зрозуміти, що це було зовсім недавно); *Додому я повернувся тільки пізно ввечері* (адресат має зрозуміти, що дія відбулася пізніше очікуваного терміну).

Подеколи виникають труднощі у визначенні частиномовного статусу розгляданої лексики, зокрема тоді, коли вона входить до складу фразеологізованих сполук, приєднувальних конструкцій, функціонує як ускладнювальний компонент функтива складного речення, займає детермінантну позицію: *Ну як вам сказати: кругла дірка, треба лізти наче в погрібець, хтось навіть зробив рівненські земляні сходи. А тільки ж темно* (В. Близнець); ... *причём про парубка її чомусь ані гадки не було, ніби то не сватати її прийшли за живого чоловіка, а тільки освідчити зайшли велику й грізну зміну в ставленні до неї решти світу ...* (О. Забужко); *Любити не означає намагатися змінити людину – просто треба приймати її, якою вона є. І тільки* (Ю. Покальчук); *Після матері лишилася стара скриня, дві-три драмки і латаний кожух. Та й тільки* (М. Коцюбинський). Мовознавці неоднозначно трактують її лінгвістичну природу. Так, К.Г. Городенська наголошує на тому, що досліджуване слово в згадуваних позиціях – сполучник сурядності або підрядності [3]. В.А. Чолкан кваліфікує його як частку-оператор актуалізаційно-комунікативної модальності [14], а О.О. Стародумова – як акцентувальну частку, що не повністю перетворилася в сполучник [11]. На нашу думку, тільки в такому разі – сполучник партикулятивного типу, що формально зберігає ознаки кон'юнктива, а функційно наближений до партикулятива, так званий проміжний транспозит, функційний еквівалент частки.

На позначення ідентифікувальної обмежувальної семи партикули тільки [рос. **только**] мовознавці застосовують терміни —одничність" [6, 108], —нікальність" [8, 49], якими можна окреслити вивідну семантику й інших часток, що хоча й відзначаються нижчим рівнем продуктивності й експресивності, проте не позбавлені специфічних модально-прагматичних рис. Аналіз наявного в нашому розпорядженні фактичного матеріалу дає підстави стверджувати, що спільне для них видільне значення на модально-експресивному тлі отримує змістову та стилістичну спеціалізацію. Так, лексема лише (лиш, лишень) функціонує як нейтрально стилістичний варіант частки тільки, семантичне навантаження якого відмічене меншою виразністю та категоричністю в обмеженні: *Лиш виведеш те слово із тої в'язі літер, а слово ж без коріння покотиться, втече* (Л. Костенко); *І лиш годинник холодно й спокійно рахує дні, розтрачені дарма* (В. Симоненко); *А мене хто за розум учив, га? Коли мене лиш чим виділи, та тим били!* (В. Стефаник). Для неї, на відміну від партикули тільки, більшою мірою характерна здатність до модифікації значення одиницності, що передає суб'єктивно-об'єктивну інформацію, у сему неважливості, яка має виключно прагматичну, суб'єктивно-аксіологічну природу: частка сигналізує про неістотність, другорядність ознаки чи об'єкта оцінки порівняно з експлікованою або ж уявленою нормою,

зразком, еталоном: *Мабуть, вам дивно, що то за ім'я таке – Ява? То він сам себе так назвав, коли йому лише років півтора було* (В. Нестайко); *І ось тому в давнину на Поділлі зовсім не було українських друкарень, було лише декілька короткотривалих друкарень польських. Друкарство ж російське появляється тут лише в кінці XVIII віку* (І. Огієнко). У формуванні аналізованого типу семантики помітне місце відводиться маркованим партикулою синтаксемам зі значенням несуттєвості, мінімальності, кількісної характеристики.

Облігаторність сполучення зі словами на позначення кількості є типовою ознакою відадвербіальних партикул **всього (усього), всього-на-всього (усього-на-всього)**, що модифікують «прилеглий» компонент, незалежно від його об'єктивного реального значення, суб'єктивною семантикою «незначності», на яку доволі часто накладаються приховані аксіологічні семи здивування, схвалення, захоплення тощо, напр.: *Всього декілька відсотків таких відібраних голосів можуть кардинально змінити конфігурацію більшості у майбутньому парламенті* (Газета по-українськи, 22 грудня 2007); *– Куди ти його [насіння] подінеш? – дивувався Андрій. – Адже у нас всього-на-всього дві грядочки* (М. Коцюбинський).

Аксіологічна семантика зазнає інтенсифікації, якщо означені партикули сполучаються з іншими обмежувальними частками, зокрема **лише, тільки**, які, переймаючи на себе кількісні ознаки, розширюють сполучувальні можливості розгляданих лексем: *Факсиміле підпису президента – це всього лише припущення* (Українська правда, 29 травня 2009); *А характерний він [постмодернізм] тим, що <...> —каравальною» (бо насправді всього тільки посткарнавальною) маскою відмежовується від будь-якої відповідальності перед Навколишністю і за Навколишність* (Ю. Андрухович).

Втрата синтагматичних ознак прислівника зумовлює партикуляцію лексем **єдино, виключно**, відадвербіальна природа яких перешкоджає їхній взаємодії з предикатними синтаксемами, пор.: *Він лише поглянув і нічого не сказав – Він (виключно) поглянув і нічого не сказав*. Стилістично марковані партикулятиви [рос. **единственно, исключительно**], які І.М. Богуславський вважає книжними [2, 60], мають особливу (порівняно з **тільки**) ілокутивну силу: уживаються в «екстремальних» випадках на позначення максимального рівня суб'єктивно детермінованої «єдиничності», унікальності, важливості виділюваного часткою предмета, явища, події тощо: *Та це зовсім не значить, як дехто наполягає, що в Центрі [Культурний центр України в Москві] пропаганда української культури має вестися виключно українською мовою навіть тоді, коли збирається переважно російськомовна аудиторія* (В. Мельниченко); *Оптимальне виховання і найкращу освіту дитина може отримати єдино в домашніх умовах* (Психологія і педагогіка).

Обмежувально-видільна сема партикули **хіба (хіба що)** вступає в контамінантні відношення з епітемічно-модальним значенням проблематичної достовірності: *Обтерті коти і кішки! Колись усі вони виблискували своїм хутром. А нині на них зазіхають хіба що блохи* (І. Роздобудько); *А про свою біду Грицько хіба міліції розповідав і карточку показував, що він інвалід* (Г. Пагутяк); *Хіба самому написати Таки посланіє до себе, Та все дочиста розказати, Усе, що треба, що й не треба* (Г. Шевченко). У змістовому наповненні цієї частки можна виділити чотири компоненти: семантичні й модально-прагматичні. Спектр перших охоплює 1) підтвердження існування певних ознак, предметів та 2) протиставлення маркованої ознаки всім іншим як унікальної. До складу других увіходить 1) припущення мовця з приводу реальності існування цієї ознаки та 2) його невпевненість у достовірності власних міркувань. Подібно до **тільки** партикула **хіба (хіба що)** наділена широкими валентними можливостями, що виявляються в здатності модифікувати предикатні та непредикатні синтаксеми різних семантичних типів, напр.: *– А що це дало б? Доказів нема... Хіба що напишу сценарій. Так, так, щоб вас упізнали* (Р. Іванчук); *А гадюкоподібний хвіст зниклої машини додав хіба що більшого безсилля* (М. Матіос); *Але так думати міг хіба що Макар Іванович* (А. Головка); *А тут – хіба дієта, але з дієтою ще гірше, ніж із лікуванням* (В. Стус); *Церква в нас красна дуже та убрана: образи святі всі під золотом та під сріблом, лиш за тільки хіба що тісно...* (Ю. Федькович); *Тут ніколи не подме вітер, і повітря зворухнеться хіба що від людських голосів, брязкоту зброї, ревіння віслуків і рикання диких звірів, котрих продають так само, як і живих людей та мертві товари* (П. Загребельний). Наголосимо, що, поєднуючись із суб'єктною синтаксемою, обмежувально-видільна частка транслює семантику прихованої генералізації, яка (позитивна чи негативна) завжди є протилежною до констатованого у висловленні факту, пор.: *Красиву жінку хіба сліпий не помітить – Сліпі не помічають красивих жінок; Таку складну операцію може виконати хіба що досвідчений хірург – Недосвідчені молоді лікарі не можуть робити складні операції*. Імплікатури модальних висловлень, джерелом яких є значення мовних одиниць (часток), Н.Д. Арутюнова небезпідставно дефінує як конвенційні [13, 146].

Займаючи інтерпозицію між двома висловленнями (пропозитивними одиницями), розглядана лексема виконує релятивну функцію, характеризується єдністю семантики, синтезує партикулятивно-кон'юнктивні ознаки. Вона, репрезентуючи так епістемічно-модальне значення проблематичної достовірності, активізує різні семантико-синтаксичні відношення: *Та Господь з вами, хіба ж я балакуча, я така мовчуца, як сорока в гостях. [Прищепя] Хіба що в гостях* (І. Кочерга); *Класи там малі, сидіти тісно і душно, а писати зовсім ніяк, хіба що боком, і то підбиваємо один одному* (Гр. Тютюнник) – умовні; *На землю злізла ніч... Нігде ані шиширхне; Хіба що декуди крізь сон що-небудь пирхне* (П. Гулак-Артемівський) – допустово-обмежувальні. Словник української мови кваліфікує слово **хіба** (**хіба що**) в означеній позиції як сполучник [10, т. XI, 69], що вкотре потверджує його проміжний, транспозитивний, статус.

З-поміж партикул, ідентифікувальною семою яких є граничність, частка **навіть** вирізняється тим, що, указуючи на максимальну межу поширення предикативної ознаки, пов'язана з виведенням на перший план інформації, яка, з погляду мовця, є найціннішою. Як засіб інтенсифікації змісту висловлення **навіть** підкреслює інформативно-семантичну значущість компонента, який уходить у сферу її дії, реалізуючи свій емоційно-оцінний потенціал на тлі таких конструкцій експресивного синтаксису, як вставні, парцельовані, сегментовані структури, лексичний повтор: *Сумніви в можливості і навіть потребі зрівноважити —народ” і —мстецтво” вже на Першому з'їзді делікатно й непрямом висловили Ігор Костецький та Юрій Косач* (С. Павличко); *Коли замовкли стріли й одспівали весілля, а жінка пригнала до загороди вівці й корови, Іван був задоволений навіть* (М. Коцюбинський); *Там було темно, навіть удень, і ми боялись гадюки* (О. Довженко). Важливим складником значення цієї партикули є аксіологічна сема —**сподіваність**” (див. дослідження російського відповідника **даже**: [6, 108; 15, 222]). Детальний її опис знаходимо в працях з лексичної семантики, автори яких витлумачують виокремлене значення як модальну рамку, оцінку описаної мовцем ситуації. Пор.: *—Навіть А діяв = Інші діяли; А діяв; мовець не очікував, що А буде діяти*” [1, 68]. Отже, **навіть** маркує об'єкт як раптовий, незвичайний з погляду мовця й цим показує крайню, максимальну межу реалізації предикативної ознаки: *Ви не знаєте, що це за народ – партизани. Наші, як є: “Полушко” навіть співають* (О. Гончар). Проте не слід забувати, що значення розглядової партикули не є автономним, а сема неочікуваності у модифікованому часткою висловленні може бути підкріплена й іншими лексико-граматичними засобами, напр.: *Іван дивувався Палагні. Вона і перше любила пишно вбиратись, а тепер наче щось вступило у неї: навіть у будень носила шовкові хустки, дорогі й писані мудро...* (М. Коцюбинський). Характерною особливістю описуваної лексеми є те, що вона, на відміну від інших обмежувальних часток, не має синонімічних зв'язків з іншими партикулами, за винятком підсилювальної експресивно-нейтральної частки **і** (зрідка), яка є дуже чутливою до контексту й вступає у відношення значеннєвої спорідненості з різними службовими словами, пор.: *Нічого за все життя не нажила. Навіть на телевізор в колгоспі не заробила* (Г. Тарасюк) – *Нічого за все життя не нажила. І на телевізор в колгоспі не заробила*; – *Навіть тоді, коли стоїш під ешафотом і холодний шнурок дотикається кадика, – вузькі очі Сефера Газі були бадьорі, і не тьмяніла в них безнадія, – навіть тоді не кажи, що все пропало...* (Р. Іванчук) – *І тоді, коли стоїш під ешафотом і холодний шнурок дотикається кадика, – вузькі очі Сефера Газі були бадьорі, і не тьмяніла в них безнадія, – і тоді не кажи, що все пропало...*

Контрастивно-обмежувальна частка **хоч** (**хоча б**, **хоч би**), генеруючи модусне значення оцінки, що є невід'ємним компонентом її змісту, експлікує гранично можливі, іноді значно перебільшені, почасти виражені в кількісному відношенні межі, у яких виявлено те або те явище дійсності: *Однаке це не спляє нас від бажання розказати світові хоч частину тієї страшної правди, що жене нас по світах крізь нужду, холод і голод ...* (І. Багрянний); *Панфена боялась і благала Фабіяна не залишати її саму хоча б до дев'яности днів* (В. Земляк); *Боже мій! Боже мій! Коли б він хоч листа написав. Хоч би одного листа* (У. Самчук). Фактичний матеріал дає підстави вирізнити три потенційні прагматично детерміновані суб'єктивно-модальні репрезентовані виокремленою партикулою семи, які умовно позначаємо як (1) —**задоволення мінімумом**”; (2) —**поширювальне**” значення; (3) значення —**шприклад**” (екземпліфікативне):

1. Частка сигналізує про готовність мовця задовольнитися чимось несуттєвим або гіршим порівняно із суттєвим, бажаним чи можливим: *Ти мусиш танцювати аркан. Хоч раз* (В. Герасим'юк); *І кричала та мати: – Хоч личко його покажіть* (Л. Костенко). Партикула **хоч** у такому разі, з одного боку, експлікує аксіологічно-модальну семантику (емоційно оцінює вирізнену ознаку як мінімальну), а з іншого – виявляє риси маркера волітивних значень (прохання, погрози, вимоги тощо). Необхідна умова її реалізації в окресленому значенні – ірреальне модальне середовище, оформлене різними засобами: морфологічними, конструктивно-синтаксичними,

комунікативно-синтаксичними, лексичними. Ця об'єктивно-модальна сема є факультативною лише тоді, коли у висловленні іманентно закладена експліцитна чи імпліцитна оцінка ситуації як здійсненого бажання: *Колись Блунгільда пробувала заглушити свідомість.., затуманити її, паралізувати хоч будь-чим: нікотинном, алкоголем* (П. Загребельний).

Подібну семантику маніфестує транспонований із волітвної функції партикулятив **бодай**: *Я хочу знайти бодай одну жінку, яка би потвердила, що кохання – це радість* (М. Матіос); *Смертним полишається єдине: бодай маленький надмір – У вірі, у звичках, у смаках, просто – в примхах* (В. Стус).

2. Друга модифікація **хоч** (рідше – **хоча б**) відрізняється від першої таким відтінком: сему мінімуму заступає сема максимуму. Репрезентована часткою безмежність підкреслює волітвнє суб'єктивно-модальне значення посиленого бажання, чим пояснюється певна закономірність у синтагматиці аналізованої партикули: акцентований нею компонент указує, як правило, на відсутність межі (темпоральну, просторову віддаленість, крайню мету тощо), а лівобічний (фоновий) синтаксичний сегмент виражає готовність мовця до здійснення якої-небудь дії: *Я мокну під дощем уперто, самовіддано й запекло, готовий стояти тут хоч до самого ранку...* (П. Загребельний); *Ну, хай же він не супиться, мов сич на гіллі, й веселіше гляне на свою Соломію, що задля нього вбралась у штани та ладна мандрувати хоч на край світу* (М. Коцюбинський).

У фразеологізованих конструкціях «імператив + хоч + акцентований компонент» або «імператив + хоч», що є індикаторами найвищого ступеня прояву предикативної ознаки, описуване значення зазнає метафоризації, напр.: *– Як ми поживаємо... Коли є люди, то добре, а коли нема – хоч вовком труби: так прямо і чахнеш на цьому відлюдді* (М. Стельмах); *Нема порадоньки, хоч плач* (Л. Глібов); *“Хоч з мосту та в воду”*, – так характеризує своє нинішнє життя, а точніше існування, мешканець села Сватки Гадяцького району Іван Макарович (Зоря Полтавщини, 27 листопада 2007). Частка у таких сполуках вступає в ізофункційні відношення з однозвучним кон'юнктивом, виконуючи роль міжчастиномовної гібридної одиниці.

3. В екземпліфікативній функції сема мінімуму трансформована в дейктичну, спрямовану на виділення предмета (ознаки, явища тощо) як одного із багатьох, не єдино можливого в цьому висловленні (текстовому відрізьку), проте оціненого суб'єктом мовлення як такого, що може слугувати ілюстрацією: *Щоб вийти із такого стану, Антоній примушує себе думати про насущні потреби життя. Ось хоча б про книги* (П. Угляренко); *Кобзарське мистецтво, на яке за радянських часів було фактично накладено табу, не набагато розвинулося і за правління псевдоукраїнської влади, яка вже стала надбанням історії. Про це свідчить хоча б той факт, що Спілка кобзарів України, заснована ще у 80-ті роки, лише віднедавна набула статусу національної, а класи з гри на бандурі відчували нестачу найнеобхіднішого – якісних інструментів* (Народне слово, 16 квітня 2005). Значення «наприклад» є характернішим для партикули **хоча б**, супроводжуваної лексемами **ось, ну**, що демонструють незапланованість, спонтанність мовлення, напр.: *– Гм. Як її звати? – Ти все хочеш знать! Ну хоча б...* Ніна (В. Близнець); *– Так по-вашому й жити не треба? – спитав Васюренко. – Авжеж, хлопче, видима річ! Тільки звичка у нас погана. Ось хоч би й я – звик тютюн уживати. І знаю, що чортзна-що, а ось нема запалити – і ссе мене. І життя, як тютюн: куриш – гірке, а після його дим вітер носить* (В. Підмогильний). Партикулятивний комплекс як анафорико-катафоричний елемент виконує особливу текстову функцію – експлікує відношення між загальним і частковим.

Отже, обмежувально-видільні частки, заповнюючи периферійні позиції в системі репрезентантів субкатегорійних модальних значень, володіють значними модальними потенціями й зорієнтовані на експлікацію «пржованої інформації», актуалізацію та інтенсифікацію різноманітних модальних відтінків. До специфічних особливостей цих партикул належать такі: наявність у змістовому обсязі прагматичних і семантичних компонентів, залежність продукованої ними семантики від комунікативної мети мовця, релятивність, прислівність та позиційна рухливість.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апресян Ю.Д. Лексическая семантика : Синонимические средства языка / Ю.Д. Апресян. – М. : Наука, 1974. – 367 с.
2. Богуславский И.М. Сфера действия лексических единиц / И.М. Богуславский. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1996. – 464 с.
3. Городенська К.Г. Граматичний словник української мови : Сполучники / К.Г. Городенська. – Херсон : Видавництво ХДУ, 2007. – 340 с.
4. Иванова Т.К. Функции частиц Вот и Только в современном русском языке : автореф. канд. дисс. / Т.К. Иванова. – Благовещенск, 1970. – 19 с.
5. Кондаков Н.И. Логический словарь-справочник / Н.И. Кондаков. – М. : Наука, 1975. – 720 с.

6. Мирович А. Основные функции частиц в современном русском языке / А. Мирович // Лексикографический сборник. – М., 1962. – Вып. V. – С. 105-111.
7. Николаева Т.М. Семантика акцентного выделения / Т.М. Николаева. – М. : Наука, 1982. – 104 с.
8. Николаева Т.М. Функции частиц в высказывании : на материале славянских языков / Т.М. Николаева ; под. ред. В.Н. Торопова. – [изд. 2-е, стереотипное]. – М. : УРСС, 2005. – 168 с.
9. Пророкова В.М. Слова-«приправы», слова-«заплаты». Модальные частицы в немецком языке / В.М. Пророкова. – М., 1991. – 127 с.
10. Словник української мови : в 11 т. / [редкол.: І.К. Білодід (головний редактор) та ін.]. – К. : Наукова думка, 1970-1980.
11. Стародумова Е.А. Акцентирующие частицы в современном русском языке : автореф. дисс. ... канд. филол. наук / Е.А. Стародумова. – Л., 1974. – 24 с.
12. Сущинский И.И. Коммуникативно-прагматическая категория акцентирования и ее роль в вербальной коммуникации (на материале немецкого языка) / И.И. Сущинский // Вопросы языкознания. – 1987. – № 6. – С. 110-120.
13. Человеческий фактор в языке. Коммуникация, модальность, дейксис / [Н.Д. Арутюнова, Т.В. Булыгина, А.А. Кибрик и др.]; [РАН. Ин-т языкознания]. – М. : Наука, 1992. – 281 с.
14. Чолкан В.А. Речення з суб'єктивно-модальними формами в сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. філолог. наук : 10.02.01 / В.А. Чолкан. – Івано-Франківськ, 2001. – 18 с.
15. Шведова Н.Ю. Очерки по синтаксису русской разговорной речи / Н.Ю. Шведова. – М. : АН СССР, 1960. – 377 с.

В предлагаемой статье раскрывается модальный потенциал ограничительно-выделительных частиц; особое внимание уделено выявлению выражаемых этими частицами дифференциальных субкатегориальных модальных значений и описанию условий их реализации.

Ключевые слова: модальные частицы, ограничительно-выделительные частицы, частица, модальность, субкатегориальное модальное значение.

The article contains deep investigation of restrictive-accentuate particles' modal potencies. The spectrum of differentiated subcategorical modal meanings represented by such particles' variant was logically qualified. The variety of modal meanings' implementation's conditions was ascertained precisely.

Key words: modal particles, restrictive-accentuate particles, particle, modality, subcategorical modal meaning.

УДК 811.161.2'367.7

С. А. Романюк

МОРФОЛОГО-СИНТАКСИЧНИЙ СКЛАД КАТЕГОРІЇ ТЕМПОРАЛЬНОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У пропонованій статті проаналізовано морфологічні та синтаксичні грами категорії темпоральності, визначено їхній статус у складі цієї категорії. Морфологічну категорію часу формує система формальних засобів вираження значень теперішнього, минулого і майбутнього, особливий статус давноминулого часу впливає на труднощі його визначення.

Ключові слова: минулий, майбутній, теперішній час, морфологічна категорія часу дієслова, момент мовлення, синтаксична категорія часу речення.

Мові властива темпоральна багатовекторність, тому у ній реалізовані всі часові сфери буття – минуле, теперішнє й майбутнє. Спеціалізованими засобами вираження категорії часу в мові (в українській і в інших слов'янських) є форми дієслова, які узагальнюють її функціонування, але не завжди адекватно і повно передають об'єктивний час перебігу дії. Часову тривалість дії / події у мові та мовленні передають і поза межами дієслівної системи – за допомогою лексичних маркерів часу, семантики часових прийменників і прислівників, прийменниково-відмінкових форм, особливих синтаксичних конструкцій, контексту та інтонації. Усі ці засоби у різноманітності форм і можливостей вираження складають багатовимірну категорію темпоральності, яка у наших дослідженнях постає системою грамем – семантико-синтаксичних (грамми означеної / неозначеної одночасності, означеної / неозначеної наступності, означеної / неозначеної попередності), а також грамем морфолого-синтаксичної природи, які є об'єктом пропонованого дослідження.

Опис і аналіз статусу й структури категорійних одиниць, а серед них – темпоральних належить до актуальних проблем теоретичної граматики. Широке витлумачення часу інтегрує комплекс часових значень, тому потребує чітко вираженої диференціації та визначення її складників. Особливості кожного з компонентів темпорального комплексу і різноманітні аспекти їхньої взаємодії доцільно проаналізувати в межах цілісної системи. Зазначений підхід до такого аналізу ґрунтується на положеннях сучасних функціонально-граматичних досліджень, а пропонована стаття висвітлює одну зі сфер вияву часу в мові – взаємодію часових грамем у площині граматики і синтаксису.

Фізичні часові ознаки лінійності, протяжності, сегментності, векторності відображені у категоріях часу дієслова, що виступає предикатом на семантико-синтаксичному рівні речення. Змістовою основою граматичного часу є усвідомлення людиною поняття співвіднесеності дії з моментом мовлення [25: 241]. Момент мовлення, який є точкою відліку локалізації дії / стану на